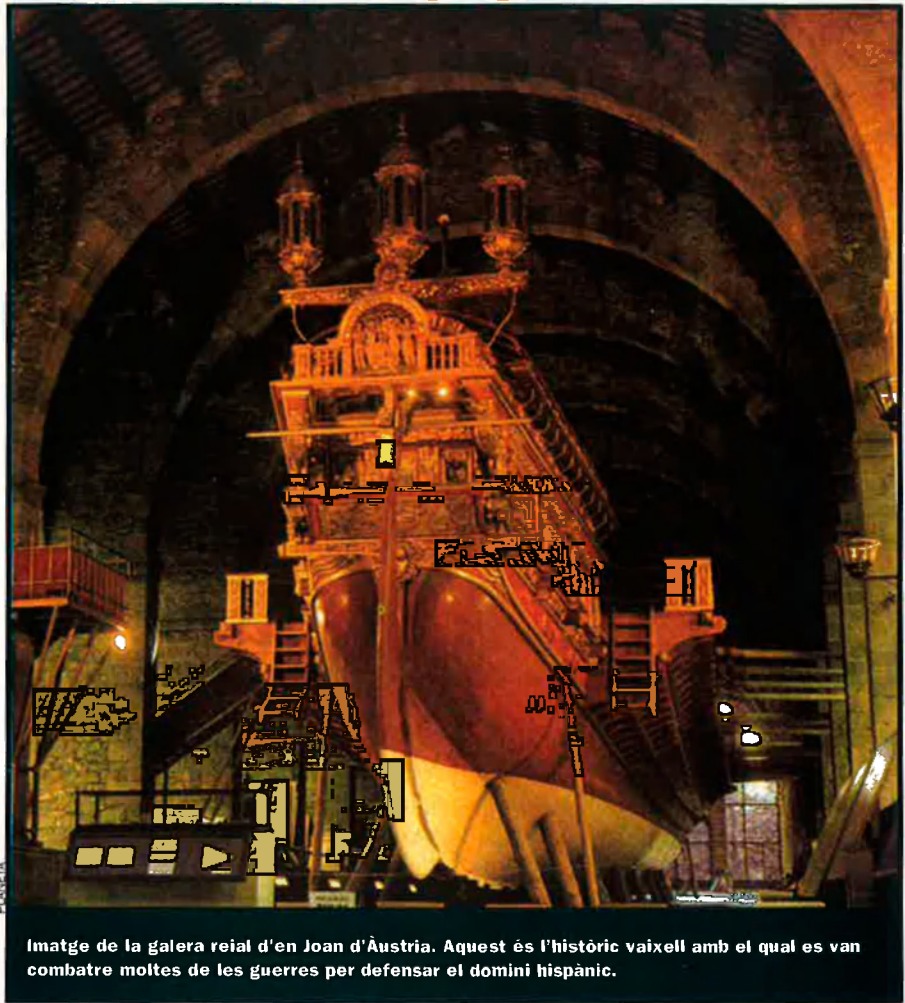

Quan el perill arribava amb les onades

La relació dels pobles del litoral amb el mar sempre ha estat contradictòria.

Si d'una banda de més enllà de la ratlla de l'horitzó arribaven productes, comerç, informació i, en definitiva, riquesa, també n'arribava el perill de l'enemic.

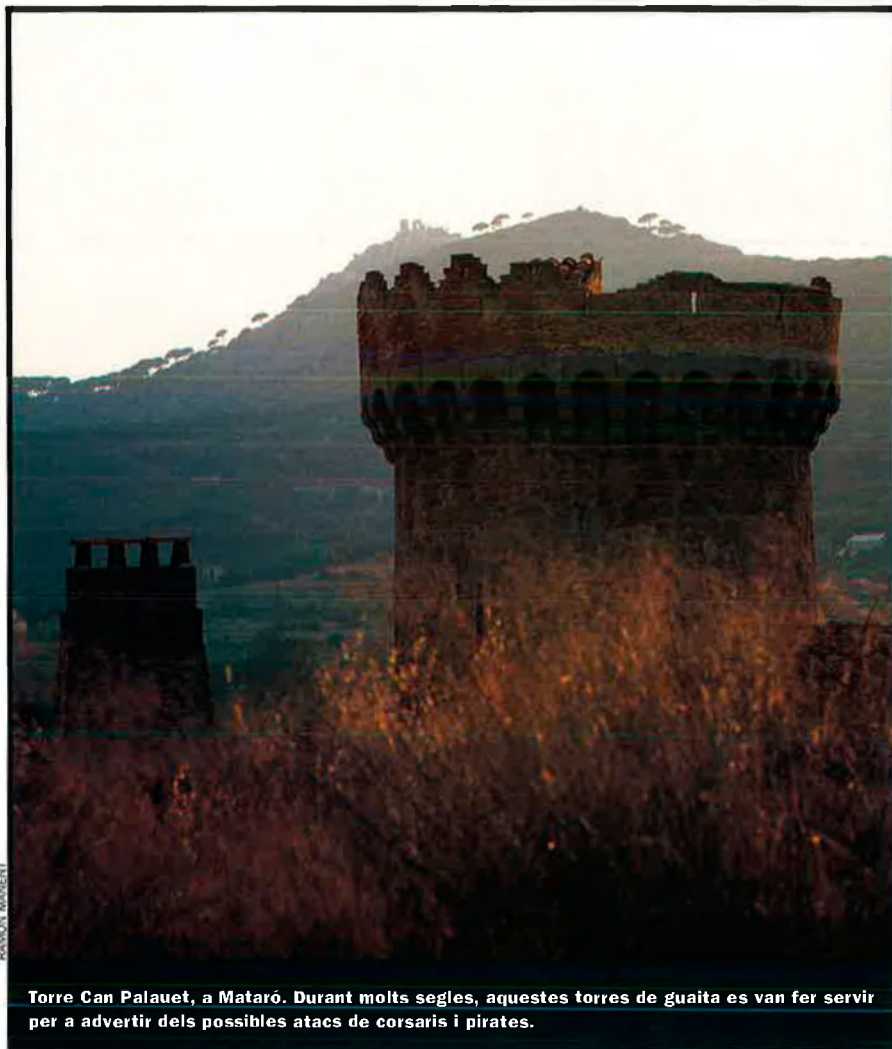
Que un país es beneficiés més del comerç o, pel contrari, patís els atacs marítims depenia de la capacitat de domini que aquest tingués del mar.

Imatge de la galera reial d'en Joan d'Àustria. Aquest és l'històric vaixell amb el qual es van combatre moltes de les guerres per defensar el domini hispànic.

Catalunya i la Corona d'Aragó en l'èdats moderna es trobaven en un estat en què l'enemic podia arribar amb massa freqüència. Tot i formar part de la que sens dubte era la primera potència a la Mediterrània occidental, la monarquia hispànica, la protecció que rebia el nostre territori era força deficient. Encara que pugui semblar contradictori, és precisament el paper dominant de la monarquia hispànica el factor que convertia els ca-

talans i la Península Ibèrica en víctima propiciatòria dels atacs de corsaris i pirates. Qualsevol enemic optava per aquesta via davant la impossibilitat de cercar una victòria en guerra oberta. A començaments del segle XVI, en temps encara de Ferran el Catòlic, el corsarisme francès i genovès ocupava el primer lloc en la capacitat amenaçadora. Especialment el primer, que el 1512 va prendre quatre naus prop de Tarragona i el 1513 van ser dotze els vaixells víctimes

Torre Can Palauet, a Mataró. Durant molts segles, aquestes torres de guaita es van fer servir per a advertir dels possibles atacs de corsaris i pirates.

dels francesos. És clar que també els berberescs hi eren presents i de forma molt agressiva: Cullera va ser assaltada per 17 fustes el 1503.

La capacitat defensiva era diferent segons l'enemic. Els francesos no feien grans flotes, sinó que actuaven sovint en solitari o amb dues o tres naus i per tant tampoc no calien grans mobilitzacions per fer-hi front. L'any 1513, dos corsaris francesos, Hug de Ferrer i Hug de Farriol, van ser apresats per dues galeres pagades únicament per la ciutat de Barcelona, i Mallorca va armar una galera i dues fustes per a la seva pròpia protecció el 1514.

Les iniciatives defensives autònomes eren imprescindibles durant el regnat del Rei Catòlic. Tota la defensa que la monarquia podia proporcionar es limitava a quatre galeres que circulaven entre Salses i Gibraltar, cosa que donava

un alt grau d'impunitat als pirates, com va poder comprovar el mateix Carles I quan en la seva primera estada a Barcelona, el 1519, va haver de suportar l'escarniment de la presència reptadora d'una flota berberesca que no es podia combatre per falta de recursos.

La defensa per mar. Els atacs berberescos van arribar a formar part de la vida quotidiana dels habitants del litoral. De fet, les flotes nord-africanes acostumaven a seguir unes rutes bastant fixes i previsibles. Al llarg del segle XVI, que Formentera estigués deshabitada proporcionava un punt fonamental per als estols pirates. Normalment, sortien d'Alger o dels altres ports nord-africans i pujaven pel litoral andalús cap al País Valencià. Per aprovisionar-se anaven fins a Formentera i allà reparaven els vaixells i buscaven aigua. Ja que hi eren,

podien aprofitar per atacar les Illes o bé anaven cap a Catalunya, on disposaven de les Illes Medes com a base i del delta de l'Ebre com a punt d'abastament d'aigua. Un exemple va ser la campanya de Barba-rossa de 1543: amb vint galeres va atacar Cadaqués, la va saquejar i va cremar el poble. Des d'allà es van dirigir al nord, cap a Cotlliure, però no es va atrevir a atacar i van tornar al sud i va atacar Roses. Una mica més enllà va prendre vint captius a Palamós i va marxar cap a les Illes i, després d'un frustrat atac sobre Eivissa, va descansar a Formentera abans de marxar tranquil·lament cap a Alger.

Defensar la costa amb vaixells donava pocs fruits. D'una banda, les tàctiques pirates feien les seves fustes poc visibles, ja que s'amagaven en cales o illots i sortien ràpidament quan albiraven una altra nau per capturar-la, davant la qual cosa la vigilància resultava poc efectiva. D'altra banda, empaitar l'enemic només era possible quan s'havia rebut un avís de la seva presència i amb freqüència s'hi arribava tard. L'única manera de fer eficaç aquesta forma de defensa hagués estat la formació de petits estols concentrats cada un en un tram de la costa. Aquesta era l'opció preferida per catalans i valencians i que es va plantejar a les Corts catalanes de 1519, amb una proposta d'armar quatre galeres pagades a parts iguals entre els regnes de la Corona d'Aragó i la monarquia. El 1523, Barcelona va proposar als pobles del Maresme, la Selva i l'Empordà crear una flota pròpia, el 1529 els valencians van proposar als catalans crear una flota conjunta independent de la corona. Cap d'aquestes propostes es va materialitzar mai, tot i que al llarg del regnat de Felip II catalans i valencians van fer repetides peticions d'una flota pròpia. En 1599, amb Felip III, el rei es va tornar a comprometre novament davant els catalans a formar la flota de quatre galeres d'un segle abans, promesa que també va fer als valencians el 1604.

Les raons que tenia la monarquia per blocar les diverses iniciatives que se li presentaven tenien molt a veure amb la voluntat de controlar directament qual-sevol recurs militar. Durant el regnat de Carles V la flota servia al rei, però era

de titularitat privada, però aquest sistema va desaparèixer durant el regnat de Felip II en una clara voluntat de comandar directament les naus. Evidentment, aquesta tendència era incompatible amb iniciatives catalanes o valencianes que volien assegurar-se que les seves galeres no estarien sota les ordres reials. Finalment, van ser dues només les galeres armades, mantingudes amb diners de la Diputació catalana, que per amortitzar-les les destinava també a finalitats comercials. Tot i alguns èxits, van ser preses per pirates tunisians el 1623. Aquella captura va deixar desvalgut el litoral, per bé que el comerç no es va interrompre perquè els mercaders catalans van usar naus estrangeres per continuar el seu negoci. La decadència de la monarquia, ben palesa després de 1640, va fer que la lluita en el mar contra la pirateria fos assumida per les potències atlàntiques, que en el segle XVII tenien clars interessos al món mediterrani. El 1651 els holandesos van aconseguir de Felip IV el dret a fer servir lliurement els ports espanyols com a base logística contra els pirates berberescos i francesos i el 1665 van destinar tota una flota per evitar les interferències contra el comerç neerlandès. Igual van fer els anglesos, que el 1669 van blocar Alger i el 1671 van destrossar tota una flota corsària a Bugia.

La defensa en terra. Fins 1541 hi va haver un dur debat en el si de la monarquia. D'una banda, l'emperador i el seu almirall, el genovès Andrea Doria, pretenien una hegemonia absoluta en la Mediterrània basada en la superioritat de la seva flota enfront dels turcs i berberescos i una política agressiva en el nord d'Àfrica. Per contra, els regnes peninsulars eren menys ambiciosos i grandiloqüents i volien una defensa més propera al territori i uns objectius de conquesta més puntuals i de resultats més immediats, com era la petició constant de conquerir Alger, capital de Barba-rossa. La línia imperial va aconseguir alguns èxits, fonamentalment la conquesta de Tunis el 1535, però també fracassos espectaculars, com la derrota de Prevesa en 1538 i sobretot el desastre d'Alger de 1541. A partir d'aquell mo-

L'almirall turc Barba-rossa va atacar, entre d'altres pobles, Cadaqués i Roses.

ment es renuncià als projectes hegemònics i es passà al model de defensa estàtica des de la costa a base de construir torres de guaita seguint el model aplicat a l'antic regne de Granada. En el cas valencià hi havia una similitud claríssima amb el cas andalusí i era l'existència dels moriscos. En les zones on residien, defensa exterior i repressió interior arribaven a confondre's quan es prenen mesures com ara la prohibició que els moriscos poguessin portar armes o limitant fins a quina distància de la costa podien viure perquè existia la convicció que hi havia complicitat d'aquells amb els pirates, cosa que sovint era certa, però al mateix temps proporcionava una magnífica justificació per un control més estricte de la població. Les propostes per crear guardes armades de la costa van culminar en les ordenacions de 1554, on es fixen els límits de la defensa litoral —la torre de Foradada al sud i la de Sol de Riu al nord— i el funcionament de la guarda, que va ser recopilada novament en "Les ordenances de la costa" de 1673.

A Catalunya la defensa va ser molt més descentralitzada i no es va crear cap cos específic, ja que es confiava en els sistemes de mobilització medievals. La monarquia es va esforçar a partir dels anys 1530 a fer, igual que a Granada i València, un sistema defensiu integrat. Ja el 1527 es va començar a emmurallar Barcelona pel cantó de la Marina a costa de la mateixa ciutat, el 1535 es va fer una revisió de totes les poblacions de la costa de jurisdicció reial i el 1543 van

començar les obres destinades a convertir Roses en la plaça defensiva de la costa nord del Principat, iniciatives que es continuaria amb la construcció de torres i muralles durant la segona meitat del segle XVI, tot i que van ser pagades per les poblacions afectades —cas de Mataró o Palafrugell— i encara les Corts de 1585 van destinar 100.000 ducats per pagar torres i muralles.

A les Illes la situació era molt més dramàtica. La seva situació era d'absoluta indefensió i només Mallorca tenia una estructura defensiva amb torres al llarg del perímetre de l'illa. I si amb tot i això va ser atacada repetidament, Menorca va patir dos traumàtics atacs: un a Maó el 1535 de Barba-rossa que va fer vuit-cents presoners i el de 1558 a Ciutadella, el major desastre del regnat de Felip II a la Mediterrània que va portar entre tres mil cinc-cents i quatre mil persones a l'esclavitud. L'impacte va ser tal que el rei va arribar a pensar seriosament a abandonar l'illa i portar els seus habitants a Mallorca i a la península. Per la seva part, Eivissa va ser durant molt de temps una illa assetjada, amb la consideració de posició de frontera davant l'enemic, circumstància que obligà a practicar una economia de subsistència amb l'única exportació de la sal. Al llarg del segle XVI, però, en totes les illes es van fer importants obres de reforçament de les muralles.

La progressiva desaparició de l'enemic. Sens dubte, el segle XVI va ser el pitjor pel que fa a atacs pirates pels Països Catalans. A partir de 1580 les coses van començar a canviar molt lentament: la fi del conflicte de la monarquia hispànica amb l'imperi turc va eliminar un dels motius dels atacs, amb tot, fins els anys 1620 no començà a ser perceptible la disminució. Posteriorment, quan la corona ja no estava en condicions de protegir la península, la presència naval anglesa i holandesa i el progressiu endarreriment tècnic dels berberescs des de la segona meitat del segle XVII van anar minvant una amenaça que, malgrat tot, va ser ben viva encara fins el segle XVIII.

Àngel Casals